

**ФРАЗЕОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ОПОВІДАЧКИ
В РОМАНІ ОЛЬГИ СЛОНЬОВСЬКОЇ «МЕДУЗА-ГОРГОНА»**

doi: 10.12958/2227-2631-2025-2-52-57-75

Ірина Глуховцева,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри педагогіки, української філології та журналістики

Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3265-4733>

У статті здійснено лексико-семантичний аналіз фразеологізмів, використаних оповідачкою (за професією – викладачкою, за родом діяльності – письменницею) у романі О. Слоньовської «Медуза-Горгона». З'ясовано, що загалом у цьому творі вжито 194 фразеологічні одиниці, з яких у мовленні оповідачки зафіксовано 154, у мовленні дійових осіб – 40. Різницю в кількісному складі фразеологізмів цих двох груп пояснюємо тим, що всі колізії роману проходять через призму бачення авторки, яка і є оповідачкою в творі. Значна частина аналізованого фраземікону зафіксована загальномовними словниками, чимало фразем взято з усного мовлення, оказіональні стійкі сполучення слів загалом містять звичні для української культури символи (*жаба, молоко, кістка, віл* та ін.), що свідчить про глибокі знання й розуміння письменницею особливостей української культури. О. Слоньовська вдало послуговується фразеологізмами для опису явищ природи, характеристики дійових осіб, образного найменування дії, з'ясування обставин, за яких відбувається дія та ін. У тканину роману доречно вплетені фразеологізми, що пов'язані з виробничо-професійною сферою. Чимало фразеологізмів оповідачки роману за походженням сягають античності, інші властиві сучасній політичній, науковій, публіцистичній і художній літературі. Серед образних конкретизаторів аналізованих фразем найбільшу завантаженість мають лексеми *нога (ноги), око (очі), рука (руки)*. Фраземи, до складу яких входить іменник *нога (ноги)*, номінують перевантаженість оповідачки, втому, її загальний психологічний стан. Лексема *око (очі)* виконує функцію образного конкретизатора у фразеологізмах, значення яких пов'язане з особливостями погляду дійової особи. Стійкі сполучення слів із компонентом *рука (руки)* використані письменницею для позначення психологічного стану оповідачки, оскільки вони актуалізують загальне значення 'збайдужіти, ставитися байдуже до чогось'.

Фраземікон роману спрямований на зображення психологічного стану митця. Цьому підпорядковані стійкі сполучення слів, різні за джерелами постання й експресивними особливостями. Серед засобів підсилення експресії мовлення помітно вирізняється екземпліфікація та прийом нанизування стійких сполучень слів із близькими чи синонімічними значеннями, а також уведення фразеологізму в нові

контекстуальні зв'язки, що сприяє створенню висловлювань зі складною внутрішньою формою.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, фразема, фразеологічний портрет оповідачки, екземпліфікація, нанизування фразеологічних одиниць.

Шлукхотцева Ірина. Phraseological portrait of the narrator in Olga Slonovska's novel «The Gorgon Medusa»

The article carries out a lexical and semantic analysis of phraseological units used by the narrator (a teacher by profession, a writer by occupation) in O. Slonovska's novel «The Gorgon Medusa». It was found that in total, 194 phraseological units are used in this work, of which 154 are recorded in the narrator's speech, and 40 in the speech of the characters. A significant part of the analyzed phraseological unit is recorded in general language dictionaries, many phrases are taken from oral speech, and in occasional stable word combinations, symbols familiar to Ukrainian culture are generally used (frog, milk, bone, ox, etc.).

O. Slonovska successfully uses phraseological units when describing natural phenomena, characterizing characters, or for figurative naming of actions, clarifying the circumstances under which the action occurs, etc. Phraseologisms that originate in the industrial and professional sphere are appropriately woven into the fabric of the novel. Many of the phraseologisms of the narrator of the novel date back to antiquity, as well as modern political, scientific, journalistic and fiction literature.

The phrasemicone of the novel is aimed at depicting the psychological state of the author. Stable combinations of words, different in their sources of occurrence and expressive features, are subordinate to this. Among the means of enhancing the expression of speech, exemplification and the technique of stringing together stable combinations of words with close or synonymous meanings stand out, as well as the introduction of phraseologisms into new contextual connections, which contributes to the creation of statements with a complex internal form.

Keywords: phraseological unit, phraseme, phraseological portrait of the narrator, exemplification, stringing together phraseological units.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Вступ. «Медуза-Горгона» – це четвертий роман зі структури-тетраедра, якому передували твори «Загублені в часі», «Інстинкт саранчі» та «Знехтувані Ноєм». Усі разом вони утворюють інтегровану систему, але при цьому можуть читатися самостійно. Авторка –

Ольга Слоновьська, відома українська письменниця, літературознавиця, znana завдяки своєму глибокому психологічному стилеві та внескові в сучасну українську культуру, що пов'язують з інтелектуальною прозою її творів, у яких поєднано модернізм, постмодернізм і метамодернізм. У центрі сюжету роману «Медуза-Горгона» – письменниця, її творчість, внутрішній світ, будні авторського життя, відчуття відповідальності за літературу. Авторка демонструє результати власного експерименту: зіставляє кілька точок зору, чим досягає психологічної глибини, поєднує кілька жанрів та різні часові зрізи, програє окремі сюжети через призму письменницького «я», хоча вони вже були предметом опису в попередніх романах. Тетраедра зацікавить тих, хто цінує літературну рефлексію, аналіз творчості, внутрішній монолог, а також шанувальників сучасної української прози з інтелектуальним підтекстом і тих, які шукали нові форми оповіді, неочікувані структури сюжету та глибоке занурення в психологію персонажа.

Назва «Медуза-Горгона» має кілька смислових рівнів, вони розкривають і зміст роману, і його символіку. Медуза Горгона – персонаж грецької міфології, чудовисько з волоссям-змійми, чий погляд перетворював людей на камінь. Вона символізує страх, параліч, неможливість діяти, але також і силу, що здатна знищувати, інколи уособлює жіночу небезпеку та владу: «У грецькій міфології одна з трьох сестер Горгон, дочок Форкія – морського божества. Дві з них – Стено та Евріала – були безсмертні, третя – Медуза – смертна. Як і її сестри, Медуза здатна була своїм поглядом усе перетворювати на камінь. На голові в Медузи, замість волосся, вилися змії» (СФ).

У контексті роману назву можна розуміти так: вона вказує на погляд, який знерухомлює – це може бути і погляд суспільства на письменницю, і погляд письменниці, саморефлексія героїні, яка відчуває тягар відповідальності за слово. Можна тлумачити Медузу як образ творчості, що водночас страшна і велична, бо вимагає жертви. А ще – як метафору, якою лексикалізовано страх перед літературою, перед тим, що правда в слові може «окам'янити» або зруйнувати звичний світ.

Дослідники творчості О. Слоновьської вказують передусім на філософський підтекст назви. Література, як і Медуза, має владу над людьми: вона може шокувати, відкривати незручну правду, лякати, але саме в цьому її сила. Цікавий також психологічний підтекст: героїня відчуває, що творчість перетворює її життя, проти її волі змінює його, може знищити її «людське» заради «авторського». Назва роману виконує кілька важливих функцій – від міфологічної алюзії до відображення внутрішнього стану героїні та сутності творчого процесу.

З погляду міфології, Медуза – жінка-чудовисько, чий погляд обертає людей на камінь. У міфах її вбиває Персей, але вже відсічена голова Медузи зберігає свою страшну силу. Вона часто символізує страх перед жіночою владою, небезпечну правду, силу, яку не можна

приборкати. З погляду психології, для героїні роману образ Медузи може уособлювати творчість як фатальну силу: літератури, яка, як і погляд Медузи, змінює того, хто з нею стикається, і часто – назавжди. Медуза Горгона – це метафора, завдяки якій письменниця змогла заглянути всередину себе. Цей погляд здатен знерухомити, «скам'янити» від страху перед правдою. Це також парадокс влади мистецтва: воно може лякати, але саме через цей страх люди починають мислити.

Письменника в суспільстві часто сприймають двозначно: з одного боку – як моральний авторитет, з іншого – як того, хто показує незручні речі, за що його можуть ненавидіти чи боятися. Фразеологізм *погляд Медузи* позначає важкий погляд, погляд, який викликає дискомфорт (СФ). Імовірно, він у романі символізує силу слова, що може розбивати ілюзії, ламати усталені переконання. Сюжет роману, його філософський зміст актуалізують питання: *Чи не є письменник Медузою? Чисю зброєю є слово? Чи не боїться суспільство того, хто вміє бачити правду?*

Якщо зіставити ідейно-художній сенс попередніх романів письменниці і твір «Медуза-Горгона», то стане очевидним, що в попередніх книгах тетраедра О. Слоньовська працює з темами часу, інстинктів, людських слабкостей, відповідальності. «Медуза-Горгона» – це вершина цієї структури, бо в ній зосереджено увагу на самій природі творчості й автора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Функціонування фразеологічних одиниць у художньому дискурсі стало предметом вивчення науковців ще в середині ХХ століття. Цю проблему порушували відомі українські дослідники, зокрема: Л. Авксентьев, Н. Бабич, А. Івченко, Ф. Медведєв, В. Ужченко. У наш час Н. Венжинович вивчає фраземіку в контексті когнітології і лінгвокультурології (Венжинович, 2018), М. Вовк – авторську фразеологічну варіативність (Вовк, 2004), О. Демська-Кульчицька – основні структурні і семантичні ознаки фразеологізмів (Демська-Кульчицька, 2008), С. Здіховська – фразеологію художніх творів Уласа Самчука і Богдана Лепкого (Здіховська, 2014), Ю. Кохан – фраземіку в ідіостилі письменника (Кохан, 2003) та ін.

Водночас, як зазначає І. Глуховцева, – «ідіофраземікон, як, до речі, й ідіолексикон, продовжують вивчати і в аспекті розширення індивідуально-авторського фактажу, і щодо функцій і способів модифікації та трансформації, і щодо семантики, оскільки мовотворчість письменника – вічна книга, яку треба збагачувати новими знахідками» (Глуховцева, 2025, с. 76).

Методи дослідження. Мета цієї статті – здійснити лексико-семантичний аналіз фразеологізмів, використаних оповідачкою в романі О. Слоньовської «Медуза-Горгона». Систему фразеологічних засобів висловлення думки оповідачкою іменуємо фразеологічним портретом, під яким розуміємо систему стійких сполучень слів, використаних

у романі особою, від імені якої ведеться розповідь. Отже, йдеться про вживання оповідачкою фразеологізмів, які вказують на її загальний фразеозапас та особливості його використання з метою опису рис характеру дійових осіб, особливостей поведінки, зовнішності, психологічного стану, відчуттів, манери спілкування тощо.

Розглядаючи фактичний матеріал, використовуємо *загальнонаукові* (порівняння, елементи кількісного аналізу, описовий метод) і *власне лінгвістичні* методи (текстологічний (контекстуальний) аналіз), який дозволив з'ясувати семантику фразеологічних одиниць; метод компонентного аналізу для виявлення компонентів семантичної структури фразем, а також зіставний метод, що полягає в зіставному вивченні уже виявлених і знов зафіксованих мовних явищ.

Виклад основного змісту. У романі О. Слоньовської «Медуза-Горгона» вжито 194 фразеологічні одиниці, з яких у мовленні оповідачки зафіксовано 154, у мовленні дійових осіб – 40. Різницю в кількісному складі фразеологізмів пояснюємо тим, що всі колізії роману проходять через призму бачення авторки, яка і є оповідачкою в творі.

Значну частину фраземікону роману використано в роздумах письменниці про:

– світові війни: *Фашизм у ХХ столітті. Путінське розмахування сокирою війни на початку третього тисячоліття. Це Що? – ідіотська спроба повернути історію з точністю навпаки і – щодуху назад до критичної точки Великого Вибуху!* (СО: МГ, с. 14 – 15); фразеологізм **розмахувати сокирою** означає хизуватися своїми знаннями, уміннями або здібностями перед тими, хто краще за тебе обізнаний у певній справі. Інакше кажучи, це коли людина намагається показати свою майстерність у тому, що вона не дуже добре знає, або ж робить це там, де це недоречно (Перепада, Крисало 2024, с. 22); **критична точка** – найчастіше вживається для позначення найважливішого, вирішального моменту, поворотної точки в розвитку подій або процесу, після якої відбудуться значні зміни;

– сутність художніх творів: *Правда, лише у надзвичайно подібний до реального, але від «А до Я» таки видуманий світ власного художнього тексту* (СО: МГ, с. 17); **від А до Я** ‘від початку до кінця; все’ (ФС I, с. 13). Письменниця звертає увагу на особливості письменницького світобачення і світосприйняття: *Письменник – колекціонер усього почутого, бо нічого не здатний зі своєї пам'яті викинути. Нічогісінько! У нього не пам'ять, а безрозмірна скринька Пандори, велетенський смітник! О, чого тут тільки нема!* (СО: МГ, с. 17); **скринька Пандори** – означає джерело нещастя, лиха, біди або ситуацію, коли необдумані дії призводять до незворотних негативних наслідків. Цей вислів походить з давньогрецької міфології, у якій йдеться про те, що Пандора, відкривши скриньку, випустила на світ усі людські біди та нещастя (Скринька Пандори).

Розлогими є роздуми письменниці про сутність таланту, у яких важливого значення, поряд з метафорами, перифразами, набувають саме фразеологізми, не стільки як образні засоби висловлення думки, скільки як лексикалізація обставин, за яких відбувається дія, – несподіваного розвитку подій, причини чи наслідку дії тощо: *Талант. Сліпе, жальюгідне кошеня. Талант. М'якенька чепурна кішечка-душка. Талант. Злющий триметровий тигрище-людойд, готовий зжерти тебе самого і разом із тобою й себе самого, а також ні з того ні з цього розумувати всіх твоїх ближніх і друзів тільки тому, що з **доброго дива** застрайкувало примхливе натхнення – навідріз відмовилося йому служити, а до тебе завітати.*

*Чи постає питання: талант або життя найближчої людини? «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» Володимира Винниченка у вирішенні такої проблеми – **чистої води** письменницький обман читачів» (СО: МГ, с. 33); **ні з того ні з цього** ‘без будь-якої причини, без жодного приводу або несподівано, раптово, зненацька’ (ФС II, с. 888); з **доброго дива** ‘без певної причини, невідомо чому, чомусь’; **чистої води** ‘справжній’ (ФС I, с. 141). Нерідко фразеологізм ніби підсумовує сказане, виконує функцію своєрідного висновку, чим співвідносить, зокрема, символи грецької міфології зі слов’янськими: *Митець – Сфінкс, Медуза-Горгона, гарпія, тобто, як не крути – все одно виходить, що нечиста сила* (СО: МГ, с. 33); **нечиста сила** – у прямому значенні це узагальнена назва злих, шкідливих надприродних істот, демонів, бісів, диявола та іншої нечисті. У переносному значенні цей вислів може бути вжитий для позначення чогось дуже поганого, злого, небажаного або для опису людини, яка є джерелом неприємностей чи небезпеки (ФС II, с. 764). У народних віруваннях *нечиста сила* – це істоти, що протистоять добру, шкодять людям і можуть набувати різних форм, і антропоморфних (з рисами людини), і зооморфних (з рисами тварин). Вони часто пов’язані з темрявою, ніччю та місцями, які вважають небезпечними (Жайворонок, 2006, с. 395).*

Фразеологізми оповідачки роману відображають внутрішній світ головної героїні твору, її ставлення до членів родини – чоловіка, матері, характер взаємин з колегами тощо: *Дивне татове прохання несподівано не на жарт мене розізлило; адже мама з дня на день відкладала відвідини його в лікарні, і зопалу виклала батькові, що я давно знаю і про мамин диплом ледве теплої трісчниці, і про її весільну фотографію в парі з якимось лисим виродком, і навіть призналася про те, що вже більше, ніж сім років, ми з нею **на ножах**...* (СО: МГ, с. 66); **на ножах** ‘у ворожих стосунках’ (ФС II, с. 556).

Прикметно, що значна частина фразеологізмів, ужитих у романі письменницею, загальновідомі, зафіксовані нормативними словниками. Вони характеризують:

– особливості поведінки і вчинків людини: *Через місяць після татових похоронів моя мама зі Своїм Лисим узагалі **пустилася***

берега (СО: МГ, с. 106); **пуститися берега** ‘занедбуючи себе, порушувати загальноприйняті норми суспільної поведінки; розбещуватися’ (ФС ІІ, с. 721); *Ти й під час перевірки на поліграфі вийдеш сухою з води: творча особистість!* (СО: МГ, с. 81); **виходити сухим із води** ‘будучи винним, уміло уникати покарання або нарікання; залишатися непокараним або незаплямованим’ (ФС І, с. 111); *Я ж так і не одружився, вік звікував самотнім* (СО: МГ, с. 41); **вік звікувати** ‘жити де-небудь усе життя’ (ФС І, с. 129);

– вік: *Факти однозначно свідчать, що як мало не останній злидар у селі, Івоніка допарубкувався до сивого чуба...* (СО: МГ, с. 72); **до сивого волоса** ‘до старості’ (ФС І, с. 144);

– матеріальні статки дійової особи: *Постійно не вистачає належної суми грошей: вилазимо з одних боргів і моментально впираємося по вуха в інші* (СО: МГ, с. 215); **залазити в борги по вуха** ‘дуже сильно, надзвичайно’ (ФС І, с. 163);

– розумові здібності: *Задумавши видати Парасинку за некрасивого й примітивного Тодорика, Докійка насамперед змусить зруйнувати казку, яку сама ж втокмачила дочці-одиначці в її світлу голівоньку...* (СО: МГ, с. 71); **світла голова** ‘дуже розумна людина’ (ФС І, с. 184);

– манеру одягатися: *Мої сини й благовірний теж одяглися у все з голочки* (СО: МГ, с. 29); *Як на мене, форму носили тільки школярі, два звичайні, вже трохи ношені, один святковий і один парадний, власне, майже з голочки* (СО: МГ, с. 111); **з голочки** ‘гарно одягнений, причепурений’ (ФС І, с. 188);

– зріст: *Уже в наступному кадрі він і вона замилювано дивляться на спільне дитя в люльці, а тут шмакодявка – від горшка два вершка! – самовпевнено читає вірш про істинну, найсправжнішу в світі любов* (СО: МГ, с. 116); **від горшка два вершка** ‘невеликий, низький на зріст; малий’ (ФС І, с. 75);

– внутрішній стан особи: *Я поверталася з бібліотечного «свята» додому ні жива ні мертва* (СО: МГ, с. 180); **ні живий ні мертвий** ‘дуже наляканий, вражений, приголомшений, заціпенілий’ (ФС І, с. 291);

– особливості комунікування: *Викладач завбачливо зупинив мене на цій дуже слизькій дорозі, що вела прямисінько на розмову з гострим на язик і унікальними слухом, нюхом і пам’яттю хлопцями в КДБ* (СО: МГ, с. 119); **на слизькій дорозі** ‘при ризикованих, непевних чи небезпечних життєвих обставинах’ (ФС І, с. 264); **гострий на язик** ‘здатний дотепно і влучно говорити’ (ФС І, с. 192);

– наслідки дії: *Мамині забаганки забезпечити мені бодай платну вищу освіту ой-ой-ой, як вилазять боком!* (СО: МГ, с. 5); **вилазти боком** ‘погано кінчитися, мати погані наслідки для кого-небудь’ (ФС І, с. 94);

– природні явища: *На вулиці лило, як з відра* (СО: МГ, с. 117); **як з відра** ‘дуже сильно, потоками (про дощ)’ (ФС І, с. 125).

О. Слоньовська вдало використовує фразеологізми для образної номінації дії, зокрема, за потреби вказати на:

– швидко дію, зникнення когось: *А якщо вони взагалі ніякої квартири не купили? Гроші розійдуться, Лисий змотає вудочки... Де мені тепер шукати маму?* (СО: МГ, с. 213); **змотувати вудки** ‘спішно зібравшись, іти геть, тікати’ (ФС I, с. 339); *Звичайно, випускники **драла дали*** (СО: МГ, с. 38); **дати драла** ‘швидко тікати, бігти’ (ФС I, с. 205);

– особливості реагування на дії інших: *Я легковажно **пропустила її тираду повз вуха**, адже ще спочатку навчального року всі місця в «общази» були зайняті...* (СО: МГ, с. 134); **пропустити повз вуха** ‘не реагувати на те, що говорять’ (ФС II, с. 710); *Прошу батька **не брати до голови** явні дурниці, але вже через три дні їдемо... на похорон* (СО: МГ, с. 42); **в голову не брати** ‘не думати, не здогадуватися про щонебудь’ (ФС I, с. 57);

– суворе покарання: *Прийдеться про мої походеньки розповісти татові – **дасть мені прочуханки!*** (СО: МГ, с. 61); **давати прочуханки** ‘бити, суворо карати кого-небудь’ (ФС I, с. 210);

– отримання заслуженого покарання: *Як же **отримала** того дня я на горіхи від репетитора за власне розуміння повісті «Земля!»* (СО: МГ, с. 79); **заробити на горіхи** ‘провинившись у чомусь, заслужено одержати покарання’ (ФС I, с. 316).

Засвідчено також фразеологізми зі значенням:

– ‘не говорити, мовчати’: *І про їхнє весілля – ані малесенького спогаду, власне, **ні гу-гу*** (СО: МГ, с. 72); **ні гу-гу** ‘нічого не сказати, мовчати’ (ФС I, с. 202);

– ‘зазнавати невдачі, поразки’: *Я без Вас божеволію. Але без нього **пиду на дно*** (СО: МГ, с. 32), *Моя мама невмолимо **йде на дно*** (СО: МГ, с. 131); **опускатися на дно** ‘зазнавати поразки, невдачі в чому-небудь, втративши будь-яку надію на поліпшення’ (ФС II, с. 855);

– ‘важко працювати’: *Навіть що я не хочу бути такою, як моя мама, а тому щодня **рву жили**, щоб у нашій сім’ї усе було ідеально* (СО: МГ, с. 153); **рвати жили** ‘дуже важко, над силу працювати’ (ФС II, с. 733);

– ‘неочікувана дія’: *Ну, й Докійка, яка повторила **хід конем** свого колишнього коханого...* (СО: МГ, с. 72); **хід конем** ‘дія або прийом, який застосовують у крайньому випадку’ (ФС II, с. 926).

Фразеологізми, використані для номінації дій, у своєму складі мають слова, що подані в словнику з ремаркою розмовне: *Налякана страшною інформацією, я взялася будити маму й **отримала** таких гарячих **духопеликів**, що надалі вже ніколи не тривожила денний мамин сон...* (СО: МГ, с. 117); **скуштувати духопеликів** ‘бути побитим’ (ФС II, с. 823); **духопелик** ‘удар кулаком’ (СУМ онлайн); лексеми, уживані лише у складі фразеологізму: *Вдома – пекло: законна муха-цокотуха **поїдом їсть**, що я притомно-непритомний* (СО: МГ, с. 98); **поїдом їсти** ‘не давати кому-небудь спокою нестримними доріканнями, лайкою; допикати’ (ФС I, с. 358); назви побутових речей: *Ось провалю вступні іспити – і золота медалістка **опиниться на цідилку!***

(СО: МГ, с. 61); **цідилок** ‘спеціальне сито або інший пристрій для проціджування чого-небудь’ (СУМ, 11, с. 225); повторення синонімічних найменувань: *Ну, а далі пішло-поїхало похилою площиною: сільський злодій і марнотратник Григорій Чункач дуже швидко пропив і Тетяніне поле, й Тетяніну долю, і Тетяніне жіноче щастя* (СО: МГ, с. 75).

Накладання значення одного фразеологізму на інший при їх функціонуванні в одному контексті розглядаємо як екземпліфікацію, з допомогою якої створюється складне за формою і змістом висловлювання із складною внутрішньою формою. Скажімо, якщо фразема **наламати дров** зазвичай означає ‘припуститися помилки’ (*Знову узявся рятувати молодих спеців, які наламали дров?*) (СО: МГ, с. 166); **наламати дров** ‘наробити чогось нерозумного, необдуманого, безглузлого; допустити багато значних помилок’ (ФС I, с. 528)), то в реченні *Тільки й до цієї миті можна було ще сто разів усе перекреслити, розвалити до підвалин, наламати дров, побити горшки, пустити чорну кішку в дім, адже в кожній людині завжди знайдеться бодай одна секунда, щоб безповоротно зіпсувати найкращі стосунки з навіть Богом даними обранцем чи обранкою* (СО: МГ, с. 106), у якому використано чотири фраземи (**розвалити до підвалин** ‘знищити щось ущент’; **розбити глек (горщик)** ‘розірвати, порушити дружні стосунки; посваритися’ (ФС II, с. 743); **пустити чорну кішку в дім** ‘ввести в дім, сім’ю або стосунки щось, що принесе нещастя, сварки, проблеми, розлад або негативні наслідки’), вислів **наламати дров** набуває більш узагальненого значення ‘наробити чогось нерозумного, необдуманого, безглузлого’ (ФС I, с. 528).

Як і в інших творах тетраедра, О. Слоньовська в романі «Медуза-Горгона» вдало використовує фразеологічні одиниці з обставинним значенням, указуючи на те, що весь об’єкт перебуває в полі зору (*Івоніка – фальшивий персонаж, з ніг до голови облудний*) (СО: МГ, с. 72); *Коли ж випадково на вулиці зустрічалася з мамою, вона міряла мене з ніг до голови таким зневажливим поглядом, що діти в моїй утробі зі страху перекидалися, наче акробати* (СО: МГ, с. 155); **з голови до ніг** ‘повністю, весь, цілком’ (ФС I, с. 184)); актуалізуючи значення ‘багато’ (*Лише до гикавки напхати власні шлунки делікатесами й залитися по горло різноманітним спиртним...*) (СО: МГ, с. 89); **по горло** ‘дуже багато’ (ФС I, с. 190)); ‘несподівано’ (*Студенти верзли махрову дурню, як напівпритомні, а уточнюючі запитання викладачів виявлялися для них паралізуючим тіло й убогий дух громом з ясного неба*) (СО: МГ, с. 4); **як грім серед ясного неба** ‘несподівано, раптово, зненацька’ (ФС I, с. 198)); ‘голосно’ (*З нечуваної образи я заголосила-заверещала не своїм голосом*) (СО: МГ, с. 118); **не своїм голосом** ‘дуже голосно, надривно’ (ФС I, с. 188)). Зафіксовано фразеологізми зі значенням часу (*Чому ти навмисно день у день псуєш мені настрої?*) (СО: МГ, с. 132); **день у день** ‘кожного дня, щоденно’ (ФС I, с. 226));

способу дії (*Дитячі садочки закривали остаточно, їхні приміщення йшли з молотка, безробіття росло, як на дріжджах* (СО: МГ, с. 201); **як на дріжджах** ‘дуже швидко’ (ФС I, с. 269); *Попередня книжка писалася на єдиному подиху* (СО: МГ, с. 59); **на єдиному диханні** ‘не відриваючись; при повній узгодженості всіх ланок, компонентів’ (ФС I, с. 239)); міри і ступеня дії (*У решті згодом виявилось, що рівною мірою програли й ті, хто беріг свої ваучери, як зіницю ока, й ті, що вкладали їх у якісь фірми* (СО: МГ, с. 201); **як зіницю ока** ‘дуже пильно’ (ФС I, с. 335)); якісно-означальним (*На зло розлюченій мамі раптом абсолютно втративши страх, цідила крізь зуби: ненавиджу* (СО: МГ, с. 65); **крізь зуби** ‘неохоче, невиразно, ледве розтуляючи рота, з незадоволенням’ (ФС I, с. 348)).

Серед образних конкретизаторів аналізованих фразем найбільшу завантаженість мають лексеми *нога (ноги), око (очі), рука (руки)*.

Фраземи, до складу яких входить іменник *нога (ноги)*, номінують переважаність оповідачки, втому. Ці одиниці розглядаємо як засоби відображення загального психологічного стану: *Падаю з ніг від перевтоми – й водночас відчуваю, що здатна дві-три доби майже не спати, якщо лиш з дітьми щось негаразд* (СО: МГ, с. 170); *Щоранку я бігала на пару, до яких готувалася не менш сумлінно, ніж досі ... раз на місяць мила вікна, двічі на тиждень – підлогу, й увечері просто падала з ніг* (СО: МГ, с. 150); **падати з ніг** ‘втрачати здатність триматися на ногах через хворобу, втому, сміх тощо’ (ФС I, с. 66); *Не передрімаю вночі – звалюся з ніг удень* (СО: МГ, с. 21); **валитися з ніг** ‘втрачати здатність триматися на ногах через хворобу, втому, сміх і т.д.’ (ФС I, с. 66), а також міцний сон через виснаження: *Зате не захворієш і заснеш без задніх ніг майже миттєво* (СО: МГ, с. 138); **без задніх ніг** ‘дуже міцно, не пробуджуючись’ (ФС II, с. 550).

Використала письменниця також фразеологізми з компонентом *нога*, що пов’язані зі значенням ‘не ходити, не з’являтися десь’: *Ні, на кухню **ані ногою**: тиск розбушувався?* (СО: МГ, с. 10); **ні ногою** ‘зовсім не ходити, не виходити куди-небудь, не бувати, не проявлятися десь’ (ФС II, с. 556); а також ті, що відомі як евфемізми чи дисфемізми до слова *вмерти*: *Проте сталося так, що хоч **був** Чорнохрущ уже **однією ногою на тім світі**, але одужав* (СО: МГ, с. 43); **стояти однією ногою в могилі** ‘перебувати в стані повного виснаження, на грані смерті’ (ФС II, с. 865).

Лексема *око (очі)* виконує функцію образного конкретизатора в багатьох фразеологізмах: *Мама дивилася на мене так, наче хотіла **спопелити очима*** (СО: МГ, с. 64); **спопелити очима** ‘дуже презирливо, гнівно дивитися на кого-небудь’ (ФС II, с. 855); *Отримають цьогорічні випускники дипломи – й роз’їдуться, не будуть **муляти очі** своїми безсоромними всерозуміючими усмішками викладачам* (СО: МГ, с. 5); **муляти очі** ‘1. Перебувати у такому місці, щоб бути видимим; 2. Набридати своєю присутністю, заважати; 3. Бути особливо помітним,

недоречно виділятися' (ФС I, с. 512); *Пам'ять зберігає шматки незавершених вчинків, клапті чужих життів, осколки якихось подій, закам'янілі зліпки облич реальних, але цілком випадкових людей, вузлові моменти їхніх дол, розповідей, пліток, краєм ока побаченого, краєм вуха почутого* (СО: МГ, с. 36); **краєм ока** 'побіжно, мигцем, мимохідь' (ФС I, с. 392); *Залазимо всі гуртом в одну палатку, бо всім стає дуже страшно, й пересиджуємо, не зімкнувши очей, в ній до світанку* (СО: МГ, с. 58); **зімкнути очі** 'задрімати' (ФС I, с. 335).

Стійкі сполучення слів із компонентом *рука (руки)* використані письменницею для позначення психологічного стану оповідачки, оскільки вони актуалізують загальне значення 'збайдужіти, ставитися байдуже до чогось': *Нарешиті, махнеш рукою: робить, що знаєє, хоч голови один одному поскручуйте, я – ні при чому!* (СО: МГ, с. 28); **махнути рукою** 'перестати займатися ким-, чим-небудь, припинити робити щось' (ФС I, с. 479); 'стримуватися': *Це мої прямі предки, і я не дозволю мамі спалити їхні світлини, а в неї це зробити щодня аж руки сверблять* (СО: МГ, с. 132); **руки сверблять** 'комусь дуже хочеться щось зробити' (ФС II, с. 771); *Чоловік повернувся з базару швидко, й від моїх очей не втаїлося, що й він ледве тримає себе в руках* (СО: МГ, с. 192); **тримати себе в руках** 'стримувати свої почуття, намагатися бути спокійним, володіти собою в незвичайній ситуації, в нервовій обстановці тощо' (ФС I, с. 230). Засвідчено також вислів **піднімати руку** 'бити кого-небудь' (ФС II, с. 636): *Старий Федорчук двічі піднімає на Марійку руку, а ця жінка морально набагато краща від Івоніки* (СО: МГ, с. 78).

Складні семантичні відтінки значень, або семантичний синкретизм, характерні для фразеологізмів із стрижневим словом *світ*. З одного боку, стійке сполучення слів **зважитися на не близький світ** означає 'дуже далеко' (ФС II, с. 784), указує на відстань, а з іншого, – розкриває важкий психологічний стан загнаного на двадцять п'ять років до таборів у Сибіру жителя Карпат, який після відбуття терміну покарання дуже хотів повернутися в Україну: *Коли поховав свою другу дружину, наважився на не близький світ і повернувся в Україну...* (СО: МГ, с. 57). У реченні *Маєстро доводила мене до казу, та як тільки вловлювала на моїм лиці тень погано прихованого глуму або усмішки презирства, починала стару пісеньку про змарновану моїм народженням ідеальну фігуру, тож я у таких випадках тікала світ за очі* (СО: МГ, с. 114) фразеологізми **доводити до казу** 'дуже сильно дратувати, розлючувати когось, доводити до стану сильного гніву або роздратування' і **світ за очі** 'не вибираючи шляху, куди завгодно' (ФС II, с. 784) перебувають у нерозривному смисловому зв'язку, що допомагає передати сильне психологічне навантаження, роздратування.

О. Слоньовська вміло використовує прийом нанизування, накопичення стійких сполучень слів в одному реченні. Нерідко загальноновживаний фразеологізм доповнює значення оказіонального:

*Хапала косу, лопату, сапу, граблі, віник, вила, серп – у залежності, яка була пора року і яка **робота стояла лоском**, тобто, що мені мимохідь **впадало у вічі**, як найбільш нагальна необхідність завершити...* (СО: МГ, с. 44); **впадати в очі** ‘хто-небудь помічає, бачить, звертає увагу на когось, щось’ (ФС I, с. 147); **робота стояла лоском** ‘робота, що потрапляла під руки’. Або, навпаки, усно-розмовні чи оказіональні фразеологізми уточнюють або підсилюють значення загальномовного: *Тонюсінька книжечка, якихось менше, ніж півтори сотні сторінок з віршами на дві-три-чотири строфи, тобто взагалі тексту, як кіт наплакав, півень написав, блоха надійлася – і за майже п’ять тисяч карбованців!* (СО: МГ, с. 164); **як кіт наплакав** ‘дуже мало, зовсім незначна кількість’ (ФС I, с. 378); **півень написав** ‘уживають до позначення незначної кількості’, **блоха надійлася** ‘уживають для позначення незначної кількості’.

В одному контексті нерідко опиняються стійкі сполучення слів, що різняться відтінками значень, вміле їх поєднання сприяє створенню конотації крайнього психологічного напруження, розпачу героїні твору, морального й інтелектуального шукання, бажання все змінити, хоча виходу із ситуації героїня не бачить: *Чоловік наполягав саме на такому векторі кар’єри, хоч мені вже давно хотілося **опустити руки, плюнути на все, прикинутися шлангом, згорнутися калачиком, піти на дно, викинутися за борт, скласти парашут, махнути на все рукою – і пливати за течією*** (СО: МГ, с. 178); **опустити руки** ‘впасти в розпач, апатію, стати бездіяльним, байдужим до всього’ (ФС II, с. 589); **плюнути на все** ‘відмовитися від чогось важливого, залишити щось у поточний стан, або повністю припинити якісь дії чи взаємодії, часто через розчарування або байдужість’ (ФС II, с. 649); **прикинутися шлангом** ‘вдавати наївність, нерозуміння або слабкість, щоб уникнути відповідальності, небажаних ситуацій або звинувачень’; **згорнутися калачиком** ‘лягти, скластися в форму, близьку до кола, часто для зручності, сну або для захисту’; **піти на дно** ‘змиритися з чимось’; **викинутися за борт** ‘зникнути, уникнути якоїсь ситуації’; **скласти парашут** ‘не робити жодного спротиву в цій ситуації’; **махнути на все рукою** ‘перестати займатися ким-, чим-небудь, турбуватися про когось, щось, збайдужіти до когось, чогось’.

Для змалювання внутрішнього стану письменниці-оповідачки О. Слоньовська використовує зіставні чи причинно-наслідкові відношення, створювані загальновідомим фразеологізмом і дієслівними сполученнями, що підсилюють і доповнюють його значення: *Така рутинна іноді не просто **вбивала з колії**, а **доводила мене до явних неврозів*** (СО: МГ, с. 46), *Творче натхнення щосили намагалося мене **вбити з колії** – щоразу **приходило невпаад*** (СО: МГ, с. 202); **вбивати з колії** ‘порушувати узвичаєний хід, спосіб життя кого-небудь’ (ФС I, с. 79). Це сприяє експресивізації висловлювання.

Серед фразеологізмів роману виділяємо книжні, що нерідко сягають античної доби: *Сповідувати концепцію художнього твору, а не імператив давно минулої, тієї, що навіки канула в Лету, в бездонну часову безвість...* (СО: МГ, с. 25); **канути в Лету** ‘піти в небуття, зникнути назавжди’; Лета – ріка забуття в підземному царстві Аїда. Коли померлий, прямуючи по підземному царству, пив з Лети воду, його душа забувала все, що пережила й бачила на землі; *Диявол у такому випадку гомерично регоче – це безсумнівно, але водночас ще й цілком логічно* (СО: МГ, с. 14); **гомеричний сміх** ‘нестримний, гучний регіт’.

У тканину роману доречно вплетені фразеологізми, що за походженням належать до виробничо-професійної сфери: *Івась уже підлітком виявився на всі руки майстром...* (СО: МГ, с. 40); **майстер на всі руки** ‘людина, яка вміє все робити, вправна, тямуща у всякому ділі’ (ФС I, с. 460); *За якусь хвилику я промокла до ниточки* (СО: МГ, с. 117); **до нитки** ‘наскрізь, повністю, зовсім’ (ФС II, с. 550); *Сторожеві інкримінували вину, що вивів із конюшні для приїжджого чекіста не об’їждженого коня, звинувачували, що не загинув сам замість парторга чи голови, пришили білими нитками державну зраду й дали двадцять п’ять років таборів у Сибіру* (СО: МГ, с. 57); **білими нитками шитий** ‘невміло, погано замаскований, виконаний’ (ФС II, с. 963); *Тому все одно Чіпка й надалі знаходиться на короткому повідку в «братчиків»* (СО: МГ, с. 122); **бути на повідку** ‘діяти за чією-небудь вказівкою, сліпо підкоряючись чийсь волі, бути залежним у своїх вчинках від кого-, чого-небудь’ (ФС I, с. 352).

Чимало фразеологізмів оповідачки роману мають книжне походження – з політичної, наукової, публіцистичної та художньої літератури: *Біблія постійно веде мову про як не одні, то інші непомірні цивілізаційні людські втрати* (СО: МГ, с. 12); **вести мову** ‘говорити про що-небудь’ (ФС I, с. 76); *Писала ж Ольга Кобилянська свій твір за гарячими слідами братовбивства у селі Димка, власне, в родині заможного селянина Костянтина Жижіяна?* (СО: МГ, с. 75); **по гарячих слідах** ‘одразу за подією, не гаючи часу, негайно’ (ФС II, с. 826). Виявлено також біблійні вислови: *Мама колотить горох з капустою, мішає святе з грішним, шепетить мене, яку завжди вважає татовою улюбленицею, на всю губу* (СО: МГ, с. 61); **плутати праведне з грішним** ‘змішувати все хороше і погане, протилежне; неправильно розуміти що-небудь’ (ФС II, с. 620), **на всю губу** ‘значний, великий, справжній; у великій мірі, дуже’ (ФС I, с. 835).

Письменниця вміло вплітає в розповідь народні прислів’я та приказки, образні висловлювання, подаючи їх повністю (*Неабиякий красень-чоловік навіть у свої похилі роки, а в молодості, мабуть, не з однієї печі хліб їв – за такими жінки мліють...* (СО: МГ, с. 96)) або в скороченому вигляді (*Про вовка промовка. З під’їзду, злодійкувато озираючись, вишмигує сутула постать* (СО: МГ, с. 129); **промовка про вовка, а вовк у хату** ‘кажуть тоді, коли прийшов той, про кого

щойно згадували у бесіді»; *Що ж, вольному – воля, – набираю номер служби таксі, саджу маму в авто й оплачую послугу наперед* (СО: МГ, с. 215); *Вольному – воля, спасенному – рай*), а то й доповнюючи окремими компонентами (*Він би повинен чи не найбільше дратувати уважного читача, бо ж саме про подібних у народі кажуть: «Ні риба, ні м'ясо, а щось таке, як гриби»* (СО: МГ, с. 75); *ні риба ні м'ясо* 'безвольна, безхарактерна людина' (ФС II, с. 735)) чи замінюючи один чи два з них (*Не з меду – не розмокнуть!* (СО: МГ, с. 80); пор. загальноновживане: *не з цукру – не розтануть*).

У художньому дискурсі О. Слоньовської більшість фразеологізмів вжито один раз, деякі – двічі, і лише поодинокі – кілька разів. Серед останніх фразема *рано чи пізно*, у якій часове значення поєднано зі значенням способу дії: *Адже здебільшого така всюдисуща істота зі здібностями щура чи таргана рано чи пізно займе не просто рядове місце за здобутим у муках і ганьбі фахом...* (СО: МГ, с. 8); *Вже вдома рано чи пізно ми з нею таки опинимося наодинці* (СО: МГ, с. 64); *Ну, який хосен з того, що достеменно знаємо: вогонь жорстокий, опіки болючі й рани від них довго й погано гояться, гра з вогнем небезпечна, – якщо всі ми рано чи пізно, але таки обов'язково жорстоко обпікаємося, при чому виїмково зі своєї власної волі чи з превеликого дурного власного розуму...* (СО: МГ, с. 106); *рано чи пізно* 'неодмінно (про те, що обов'язково відбудеться, здійсниться)' (ФС II, с. 731).

Оповідачка роману О. Слоньовської «Медуза-Горгона» уживає у власному мовленні близько 70 фразеологічних одиниць, не зафіксованих у загальнономовних словниках або засвідчених лише у *Словнику фразеологізмів з походженням, тлумаченням та прикладами вживання* (онлайн-виданні), що свідчить, імовірно, про порівняно недавнє їх входження в ужиток. Джерелом цих висловів стало усне мовлення, яке, своєю чергою, запозичувало ці стійкі сполучення слів з різних сфер, зокрема, з наукових праць: *З восьми екзаменованих лише троє проявили взагалі ледве-ледве існуючі знання. Всі інші – нуль по фазі* (СО: МГ, с. 5). У побутовому контексті вислів *нуль по фазі* означає відсутність розуміння, неадекватність, некомпетентність або повну відсутність знань у певній сфері. Це аналогія до електричної схеми, де «фаза» і «нуль» мають бути правильно з'єднані для роботи пристрою. Якщо «нуль по фазі», то щось не так, щось не працює, як треба, або людина не розуміє, що робить. Значення цього вислову репрезентують семи, подібні до тих, які має фразеологізм *ні бе, ні ме*.

Вислів *чорний гумор* французького походження (фр. *humour noir*), поширений у літературознавстві. Він запозичений із символістики Гюїсманса в 1880-ті роки, однак у широкий ужиток його ввели прихильники сюрреалізму, передусім Андре Бретон, що склав у 1939 році «Антологію чорного гумору». У побутовому мовленні висловом *чорний гумор* називають тип жартів з домішками цинізму, коли сміються з тем, що зазвичай їх вважають табуованими або трагічними:

смерть, хвороби, війна, катастрофи тощо. Особливість такого гумору в тому, що він балансує на межі між смішним і страшним (Чорний гумор). Письменниця вживає цей фразеологізм у двох реченнях: *Але чорний гумор сьогодні зовсім недоречний* (СО: МГ, с. 10) і *Чорний гумор не скрашував ще чорнішого життя...* (СО: МГ, с. 187), в останньому з яких маніфестовано оказіональне сполучення слів **ще чорніше життя**, у котрому перенесено символіку кольороназви **чорний** у нові контекстуальні умови. Тавтологія, що виникла, стала засобом створення пейоративної конотації, яка підсилює експресивність висловлювання, вербалізує важкий психологічний стан оповідачки.

Фразеологізм **поставити душу на якір** має образне значення. Він виник у середовищі моряків, де лексема *якір* означає ‘морський пристрій для утримання судна на місці, який чіпляється за ґрунт за допомогою лап’ (СУМ, 11, с. 637). Це не дозволяє йому віднестися хвилями чи вітром. Переносячи цей образ на людську свідомість, ми отримуємо вираз, яким вербалізоване значення ‘заспокоюватися, приборкати хвилювання, знайти опору, рівновагу, припинити метання, зупинитися’: *Ви не будете плакати? Не поставите душу на якір?* (СО: МГ, с. 32).

Якщо оповідачка послуговується виробничими висловами, які не кожному читачеві можуть бути зрозумілими, то письменниця намагається уточнити їхнє значення, розтлумачити його: *Батько дівчинки гаряче доводив лікареві, що на операцію, заплановану наступного дня, він дозволу не може дати, бо у них удома... бджоли плачуть!.. Це означає, що найкращій рій повільно вмирає. Задубілими комахами вже всіяна вся земля біля вулика. Останньою загине матка* (СО: МГ, с. 68).

У висловлюванні *Дружина Цезаря поза підозрою! Парадокс, але моя мама цей античний афоризм трактує в буквальному розумінні. Походження і підтекст крилатого вислову її не цікавлять* (СО: МГ, с. 62) письменниця використовує відомий вислів, що виник ще в античні часи. У 62 році до н. е. дружина Цезаря, Помпея, була замішана у скандалі, пов’язаному з її зв’язком з Публієм Клодієм, який проник у будинок Цезаря під час релігійної церемонії, на яку не допускалися чоловіки. Хоча Цезар розлучився з Помпеєю, він заявив, що не знає нічого про її провину, що і закріпилося у вислові «Дружина Цезаря поза підозрою». Це висловлювання стало крилатим і означає, що навіть якщо є підозри, то вони не повинні впливати на репутацію людини, особливо якщо немає прямих доказів (Горох).

О. Слоньовська включила в художній дискурс назви деяких християнських обрядів, але надала їм нового контекстуального значення, тобто використала вислів з метою створення іронічної конотації: *У вітальні мама голосно справляє тризну по мною загубленій японській дефіцитній парасольці* (СО: МГ, с. 67). Тризна – у давніх слов’ян (до 10 століття) завершальна частина поховального обряду,

яка складалася із жертвоприношення, військових ігор, бенкету на честь померлого; пізніше, після прийняття християнства, набула значення поховальних поминок (Тризна).

Фразеологізм **воляче терпіння** означає дуже велике, майже безмежне терпіння, витривалість, здатність довго зносити труднощі, кривди чи образи. Порівняння з волом тут не випадкове: віл – символ витривалості, повільності й покірності, адже ця тварина може довго й важко працювати, не виявляючи спротиву. Тому про людину з «волячим терпінням» кажуть, що вона надзвичайно витримана, терпляча до болю, труднощів або навіть несправедливості. Отже, у вислові актуалізовано давню символіку іменника *віл*: *А оскільки рівень знань, як і передбачалося, виявиться нижчий від плінтуса, то, мовляв, члени екзаменаційної комісії майже воляче терпіння і мужньо вислуховуйте безсовісно здерту-списану з молільників чи взагалі будь-якого іншого доступу до електронної мережі інформацію...* (СО: МГ, с. 4). Усно-розмовним за походженням вважаємо також фразеологізм **нижчий від плінтуса**, виникнення якого пов'язане із спостережливістю мовців.

Використано також символіку слова **колесо** як символу широкого охоплення чогось, символу сонця, синтезу, активності космічних сил (ССКУ, 2002, с. 128): *Повноцінно й у повному обсязі, навчив усіх, без винятку, моїх кафедралів таки озиратися й на задні колеса, й заздалегідь враховувати невтішні наслідки подібної самоекзистуції* (СО: МГ, с. 8); **оглядатися (обертатися) на задні колеса** 'повертатися в думках до минулого, зважати на те, що було раніше, діяти обдумано, враховувати все' (СФ).

Усно-розмовні стійкі сполучення слів надають висловлюванню образності, сприяють естетизації мовлення, зокрема, вислови **білий день** 'серед дня' і **чорний день** 'випадок крайньої скрути; період, коли фінансово-соціальна ситуація буде дуже складною' вжиті з узвичасним значенням, проте свідчать і про ментальні уявлення українців, пов'язані з традицією вдень працювати, а вночі відпочивати, а також указують на заощадливість українців на випадок несприятливих часів: *Проте спала мама в білий день міцно-преміцно, Спляча Красуня в казці* (СО: МГ, с. 116); *Для Мотрі настають чорні дні, для Галі – час тяжких роздумів, переживань і тривог* (СО: МГ, с. 125). Фразеологізм **носити в зубах** у переносному значенні вжито для вираження глузування, кепкування з когось; пліткування, поширювання чуток про когось, він синонімічний до вислову **перемивати кісточки**: *І навіть студенти наступного випуску носитимуть мене в зубах щонайменше у весь наступний навчальний рік* (СО: МГ, с. 7); *Ми удвох старанно вили сімейне гніздечко, настільки це дозволяла зарплата мого чоловіка, адже однокурсниці й так добрий місяць чи й півтора носили мене в зубах...* (СО: МГ, с. 150).

О. Слоньовська іноді вдається до модифікації відомих фразеологічних одиниць, особливо прислів'їв, уводячи до їхнього складу

нові слова, унаслідок чого висловлювання набуває ще більшої іронічної конотації, аніж традиційний вислів: *Я безцеремонно рубаю ту здоровезну гілляку, на якій усі гуртом сидимо, і слухати не бажаю, що викладацькі зарплати – святе діло...* (СО: МГ, с. 7). Індивідуально-авторські сполучення слів побудовані на актуалізації відомих українських символів – жаби: *А це означає одне: колишні відмінники, червонодипломники, розумники, Умки, начувайтесь – жаба на палубу лізе!* (СО: МГ, с. 8); жаба – символ хвалькуватості, завищеної самооцінки, скупості, засіб Божого покарання; гріха, жадібності (ССКУ, 2002, с. 84); молока: *Кричати, шукати й таки знаходити в молоці кістку моя мама – велика майстриня* (СО: МГ, с. 62); **молоко** – символ життя, відродження, доброти, достатку та духовного харчування; воно може означати силу, що відроджує, джерело сили, мудрості та благодаті, а також все найбажаніше, що важко або неможливо отримати (Жайворонок, 2006, с. 375).

Колоритними є порівняння оповідачки, які вона бере з усного мовлення (*Івась виріс, завербувався на БАМ і пропав, як пес на ярмарку* (СО: МГ, с. 40)) чи створює самостійно (*В селі з голоду дітлахи все одно не помруть, нехай ростуть, якщо здатні вирости, як трава під дощем і сонцем* (СО: МГ, с. 40); *Оті, що й досі ніяк не можу вийти з гравітації травневих і жовтневих свят, під час мого захисту розкрилися, як водяні лілеї зі сходом сонця. Та ні, не водяні лілеї – показалися із-поміж густого пальмового листя, як червоні голі дупи мавп* (СО: МГ, с. 198); *Рукописні поезії вже пізніше я запихала в картонну папку, яка від цього з часом почала пухнути, як долоня від укусу бджоли* (СО: МГ, с. 202); *Мені нібито легшало на душі, проте не на довго. Вагітна жінка, як березнева погода: в один і той же день три великі дощі й чотири яскраві миті ясного сонечка* (СО: МГ, с. 157)).

Висновки. Система фразеологічних одиниць, використаних О. Слоньовською в романі «Медуза-Горгона», є одним із дієвих засобів створення образу високоінтелектуальної оповідачки, яка переймається багатьма викликами сучасності: проблема війни і миру, питання взаємовідносин студентів і викладачів у вищому освітньому закладі, проблема батьків і дітей та багато інших. Але центральною все ж є тема ролі письменника і його слова в суспільстві, що й відображено в символіці самої назви твору. Медузу, що уособлює творчість, показано як нечисту силу, що є водночас страшною і величною, бо вимагає жертв. А ще – це метафора, якою лексикалізовано страх перед літературою, перед тим, що правда в слові може «окам'янити» або зруйнувати звичний світ.

Фраземікон роману свідчить про високу ерудицію письменниці, обізнаність з античною та християнською фразеологією, українською культурною спадщиною. Він спрямований на зображення психологічного стану митця. Цьому підпорядковані стійкі сполучення слів, різні за джерелами постання й експресивними особливостями. Серед засобів

підсилення експресії мовлення помітно вирізняються екземпліфікація та прийом нанизування стійких сполучень слів із близькими чи синонімічними значеннями, а також уведення фразеологізму в нові контекстуальні зв'язки, що сприяє створенню висловлювань зі складною внутрішньою формою. Семантичний синкретизм багатьох фразеологізмів, ужитих оповідачкою, спрямований на неоднозначне розуміння роздумів авторки, її прагнення залучити до дискусії читача.

І загальновідомі фразеологічні одиниці, і okazіональні є засобами опису природних явищ, характеристики особливостей поведінки героїв роману, вони указують на їхній вік, зріст, матеріальні статки, розумові здібності, манеру одягатися, внутрішній світ, психологічний стан.

Література

- Венжинович, Н. (2018). *Фраземіка української літературної мови в контексті когнітології та лінгвокультурології*: монографія. Ужгород: ФОП Сабов А.М., 463 с.
- Вовк, М. П. (2004). Модифікація фразеологічних одиниць та їх авторська структурно-семантична варіативність (на матеріалі романів В. Барки «Жовтий князь» та «Рай»). *Вісник Львівського університету*. Серія філологічна. Вип. 34. Ч. 2. С. 254 – 258.
- Глуховцева, І. Я. (2025). Фразеологічний портрет оповідача в романі О. Слоньовської «Знехтувані Ноем». *Лінгвістика*. № 1. С. 74 – 87.
- Горох. *Жінка Цезаря понад підозри*. URL: <https://surl.li/sjjvio> (дата звернення 19.11.2025).
- Демська-Кульчицька, О. М. (2008). *Фразеологія*. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 74 с.
- Жайворонок, В. (2006). *Знаки української етнокультури*: словник-довідник. Київ: Довіра, 703 с.
- Здиховська, Т. В. (2014). *Фразеологія прозових творів Уласа Самчука та Богдана Лепкого*: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 200 с.
- Кохан, Ю. І. (2003). *Фраземіка в системі ідіостилю письменника (на матеріалі художньої прози Олеса Гончара і Павла Загребельного)*: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Харків, 19 с.
- Перепадя, Д. О. & Крисало, О. В. (2024). Компаративний аналіз китайських і англійських ідіом та проблеми їх перекладу українською мовою. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. № 6. С. 19 – 25.
- Скринька Пандори. *Вікіпедія*. URL: <https://surl.cc/qxwpar> (дата звернення 15.07.2025).
- Тризна. URL: <https://surl.lu/qxztjm> (дата звернення 12.08.2025).
- Чорний гумор. *Вікіпедія*. URL: <https://surl.li/derpws> (дата звернення 11.08.2025).

Джерела

- СО: МГ – Слоньовська, О. (2019). *Медуза-Горгона*: роман. Київ: Вид-во «Український пріоритет», 312 с.
- ССКУ – *Словник символів культури України* / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенко, М. Д. Дмитренка. Київ, 2002. 260 с.
- СУМ – *Словник української мови* (1970 – 1980). Київ: Наук. думка.
- СУМ онлайн – *Словник української мови*. Онлайн. Т. 1 – 13. URL: <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=219301&page=1799>
- СФ – *Словник фразеологізмів з походженням, тлумаченням та прикладами вживання*. URL: <https://surl.lu/pemdqr> (дата звернення 8.08.2025).
- ФС – *Фразеологічний словник української мови* / уклад.: В. М. Білоноженко та ін. К.: Наук. думка, 1993. 984 с.

Стаття надійшла до редакції 26.10.2025 р.

Прийнято до друку 12.11.2025 р.

Рецензент – доктор філол. наук, проф. Веретюк О. М.